

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3-'99

Bouwhistorische verkenning

Moerstraatseweg 14 te Heerle'

"Den Haselaer"

Zoekend in kaartenbakken en archieven komen we heel wat informatie over het gehucht "den Haselaer" tegen.

Daaruit blijkt dat dit kruispunt van wegen, van waaruit men ten noorden Moerstraten en Steenberg, ten zuiden Wouw, ten oosten Kruisland en ten westen Heerle en van daaruit Bergen op Zoom kon en nog steeds kan bereiken, een belangrijke verbinding was voor het verkeer van- en naar het Wouwse Kasteel.

Ongeveer 75 meter vanaf het kruispunt in de richting van Kruisland lag een directe verbindingsweg naar het kasteel. Heel lang was deze "Casteelse Dreef" in het landschap terug te vinden. Pas na de ruilverkaveling in de tweede helft van de 20ste eeuw zijn de contouren van deze historische landweg weggevaagd. Op kaarten uit 1783, getekend door de landmeter Adan, is deze weg duidelijk zichtbaar.

Het gaat hier om kaarten die men terug kan vinden in de cijsboeken en waarin de gemeente Wouw gedetailleerd is weergegeven. In eerdere uitgaven van de periodieken van "De Vierschaer" werden bepaalde "Hoecken" al eens uitvoerig beschreven.

Het gehucht "De Haselaar" is te vinden onder de XIIe, de XIIIe, de XIVe en de XVe Hoeck.

Het vermoeden bestaat dat op de Haselaar een aantal neringdoenden gevestigd waren die zorgden voor de dienstverlening aan het kasteel.

Rond 1900 vinden we er nog 2 smederijen, een wagenmakerij, een kruidenierswinkeltje en twee afspanningen.

De bewoning en de bebouwing lijkt op enig moment groter te zijn geweest dan de tegenwoordige dorpskern van Heerle. Deze vergelijking is terug te vinden op een kaart waarover de heemkundekring "De Vierschaer" beschikt.

Het perceel Moerstraatseweg 14, in 1752 genummerd 169, groot 2 gemeten en 187 roeden was in die tijd eigendom van de Heren van het Markiezaat van Bergen op Zoom. De boerderij met woning stond toen al ingetekend op bijbehorende kaart. In 1792 was het perceel met opstallen eigendom van de weduwe Jan van Osta. Vervolgens hebben er gewoond en/of zijn eigenaar geweest: Jan Janz. De Bakker, de weduwe Adriaan de Bakker, en Cornelis de Bakker. In de tussentijd werd de boerderij uitgebreid met een smederij. In 1855 gaat de boerderij / smederij over naar Christiaan Kerstens, geboren 23 november 1812, om daarna overgenomen te worden door zijn kinderen Maria Catharina, Martinus Dorethea, Anna Cornelia Adriana Goverdina Jogannes en Christiaan Kerstens.

De smederij waarvan rond 1900 sprake was, was intussen overgenomen door Van de Enden, die het cafe "De Vier Winden", gelegen aan de overkant van de weg, uitbaatte. In het begin van de dertiger jaren, rond 1930-1932 werd deze smederij afgebroken.

In 1995 werd Martinus Kerstens, geboren 24 april 1928 zaakwaarnemer en kort daarna werd hij eigenaar van het bedrijf en de daarbij behorende gronden.

Martien Kerstens en zijn echtgenote Jo Kerstens - de Kok, hebben op 5 mei 1999 een bouwhistorische verkenning laten uitvoeren door het bureau voor bouwhistorisch onderzoek J.A. van der Hoeve te Utrecht. Van deze bouwhistorische verkenning werd een verslag gemaakt, welk verslag hieronder in zijn geheel wordt weergegeven.

De redactie van heemkundekring "De Vierschaer" is tot plaatsing van dit verslag overgegaan, om de lezer een indruk te geven wat een "bouw" ons kan vertellen van de historie. Mede kan dit stuk dienen tot een overweging van lezers die in het bezit zijn van een oude boerderij of hierin wonen, om mogelijk ook een bouwhistorische verkenning van hun eigendom te laten verrichten teneinde bij eventuele bouw-, verbouw- of restauratiewerkzaamheden, rekening te houden met de cultuurhistorische waarde van hun eigendom.

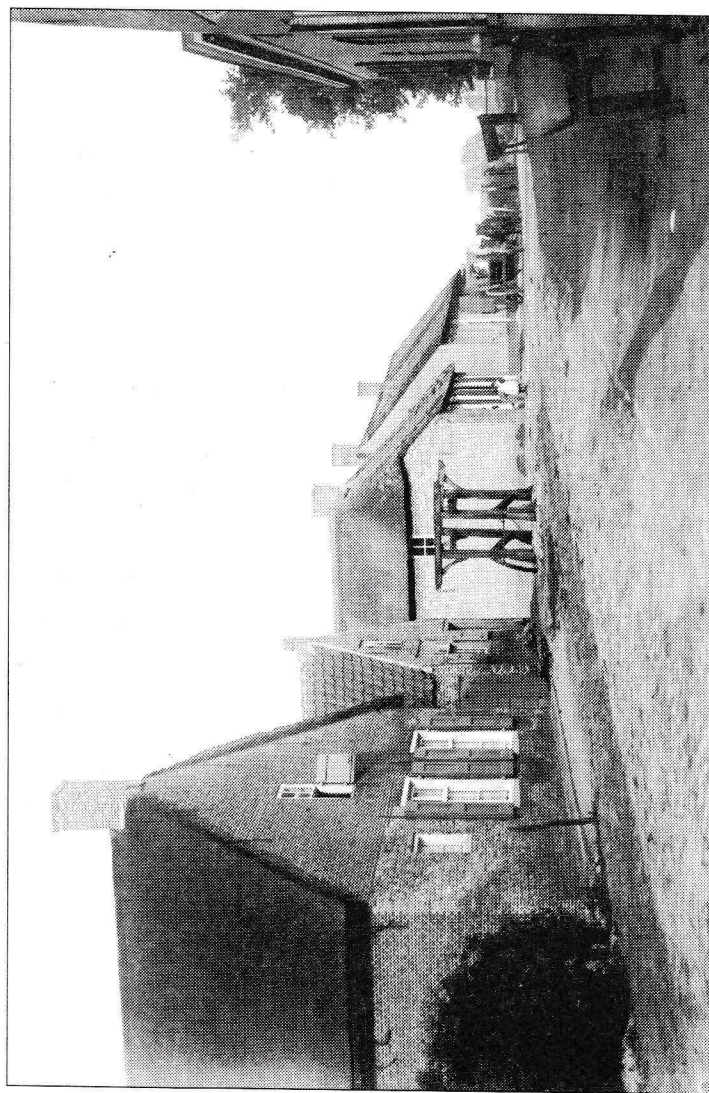
Inleiding

Bij deze bouwhistorische verkenning op 5 mei 1999 zijn de bouwmassa, de draagconstructie, de gevels, de indeling van de plattegronden en de zichtbare oude interieur-elementen (plafonds, betimmeringen, deuren, vensters, schouwen etc.) geanalyseerd en beoordeeld.

Helaas zijn op deze wijze slechts weinig gegevens over de oorspronkelijke opzet en de bouwgeschiedenis van de boerderij verkregen, omdat de stal na de instorting in 1948 is gesloopt en het woongedeelte grondig is verbouwd. Bij de verbouwing van het woongedeelte zijn onder meer de kelder en opkamer gesloopt, de indeling van de plattegrond gewijzigd en nieuwe interieur-afwerkingen aangebracht. De voornaamste bouwhistorische gegevens zijn derhalve ontleend aan de kapconstructie en de gevels.

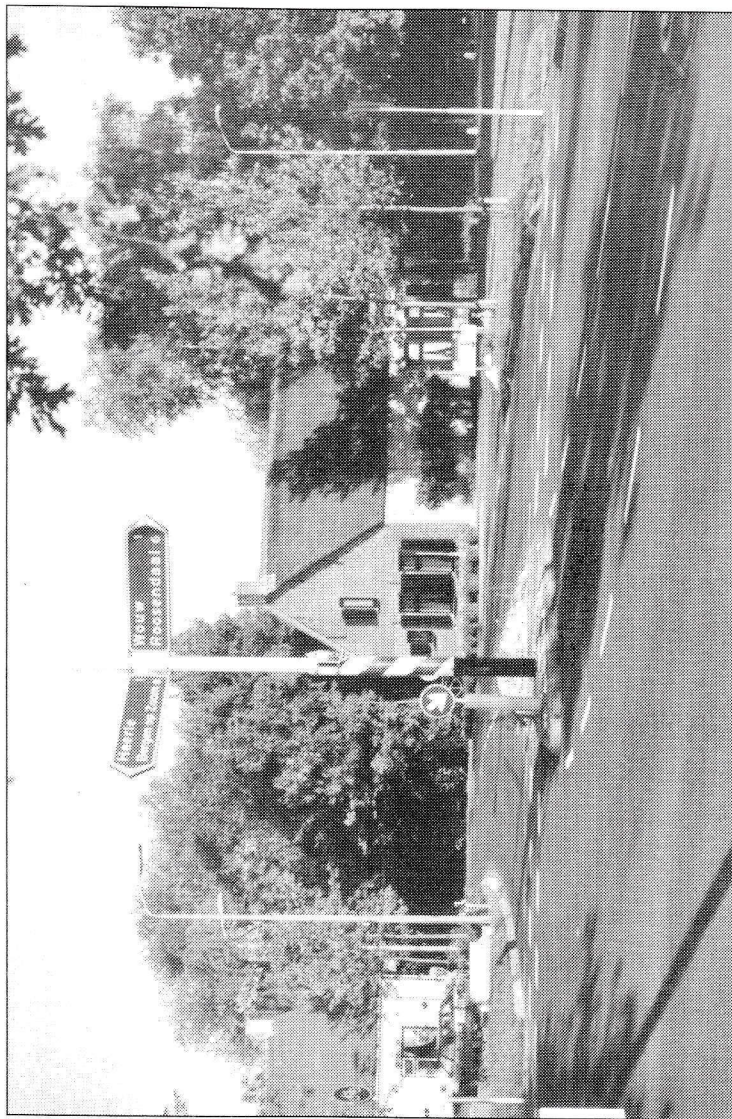
Lokatie/situering

De voormalige boerderij Moerstraatseweg 14 ligt op de noordwestelijke hoek van de kruising van twee straten, de weg tussen Wouw en Moerstraten (Waterstraat / Moerstraatseweg)¹ en de Herelsestraat. Even te noordoosten van deze kruising takte een weg af naar het kasteel

Afb1.

Overzicht van de Hazelaar 1924, gezien vanuit het westen. Rechts nog juist zichtbaar café "In het Anker", daarnaast het café "De Vier Winden". Voor deze café's staan voertroggen voor de paarden. In het eerste huis links, wonen Martien en Jo Kerstens. Het tweede en derde huis zijn afgebroken. Het vierde is de voormalige smidse van Keijzer en is nu geheel wit geschilderd. (foto uit verzameling van C.Cuperus)

Afb.2 Overzicht van de kruising van de Waterstraat/Moerstraatseweg en de Herelsestraat, gezien vanuit het zuidoosten. Dit is de kern van het gehucht Hazelaar, dat in de 17e en 18e eeuw op dit kruispunt tot ontwikkeling is gekomen.

Wouw, de "Kasteelse Dreef". Ten noordwesten van deze kruising lag de versterkte boerderij Altena, omgeven door veel eigen land.

Aan deze wegkruising liggen nog enige gebouwen van het relatief jonge buurtschap Haselaar of Hazelaar. Gegevens in oude archieven maken duidelijk dat er in Heerle eertijds sprake was van tamelijk verspreide bebouwing. Van een duidelijke dorpskern was tot aan het begin van de 19^e eeuw nog geen sprake². De bebouwing van het noordelijke deel van de Herelsestraat werd eertijds aangeduid met de naam "Noordeinde" (15 woningen in de 16^e eeuw). De naam Hazelaar komt waarschijnlijk pas op in de 18^e eeuw, waarbij de oudere naam "Noordeinde" wordt verdrongen. In de 18^e eeuw telde Hazelaar vijf woningen, waarbij sprake is van een zelfstandig gehucht bij de kruising van de Waterstraat/Vonderstraat en de Herelsestraat.

Het gehucht Hazelaar is na de Tweede Wereldoorlog ingrijpend gewijzigd, onder meer door de sloop van een aantal gebouwen en de aanpassingen van de infrastructuur. Deze wijzigingen zijn dusdanig omvangrijk geweest dat het gehucht op dit moment nauwelijks meer valt te herkennen. (zie afbeelding 1, de "oude" Hazelaar en afbeelding 2 de "nieuwe" Hazelaar.

Bouwgeschiedenis

De oudste geschiedenis van de boerderij Moerstraatseweg 14 is gehuld in nevelen. In de huidige, 18^e eeuwse, voorgevel zijn gedeelten van een ouder gebouw herkenbaar, namelijk een deel van de plint en het opgaande muurwerk van een kelder en opkamer. De overwelfde kelder en de opkamer zijn recent gesloopt, zodat er geen gegevens aan de constructie zijn te ontleen. Echter gezien het karakter van het

41

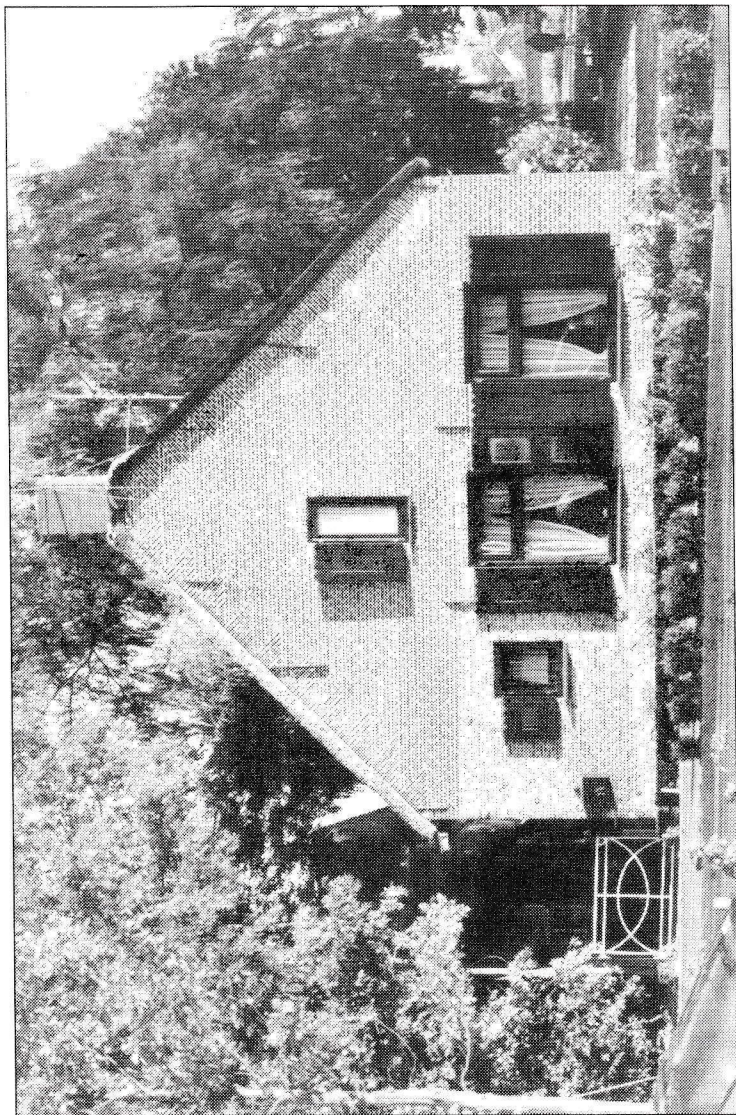
metzelwerk is een datering in de 16^e / 17^e eeuw goed mogelijk. In de naastgelegen stal zijn overigens hergebruikte spanten uit een gesloopt bijgebouw van de boerderij toegepast, die eveneens uit de 16^e / 17^e eeuw kunnen dateren. De boerderij maakte in dat geval deel uit van de verspreide bebouwing aan het Noordeinde, voordat er sprake was van een zelfstandig gehucht Hazelaar.

In de 18^e eeuw heeft een omvangrijke verbouwing plaatsgevonden, waarbij vrijwel het gehele pand is vernieuwd. Alleen de bestaande kelder en (het muurwerk van) de opkamer zijn toen gehandhaafd. Voor een exactere datering zijn weinig gegevens beschikbaar. Wel is duidelijk dat het gebouw in zijn huidige vorm reeds aangeduid is op de kaart van J.B.Adan uit 1784.³

In het midden van de 19^e eeuw hebben verbouwingen plaatsgevonden, waarbij onder meer een aantal nieuwe zesruitsschuiframen is geplaatst. Ook de (verdwenen) gietijzeren goten wijzen op een verbouwing in het midden van de 19^e eeuw. De schouw in de woonkamer dateert waarschijnlijk uit deze bouwfase.

Bij de oorlogshandelingen in 1944 werden de bijgebouwen van de boerderij ernstig beschadigd. De schade aan de boerderij had een beperkte omvang. In 1948 stortte het stalgedeelte van de boerderij in, waarna besloten werd tot sloop. Het woongedeelte leidt sedertdien een zelfstandig bestaan.

Het pand is omstreeks 1990 op ingrijpende wijze verbouwd, waarbij onder meer de gewelfde kelder en de opkamer zijn gesloopt. De

Afb.3 Voorgevel, voornamelijk 18e eeuw. Links valt muurwerk van een oudere kern te herkennen. De rechterhoek van de voorgevel is gelijktijdig met de rechter zijgevel vernieuwd. Alle vensters zijn omstreeks 1990 vernieuwd.

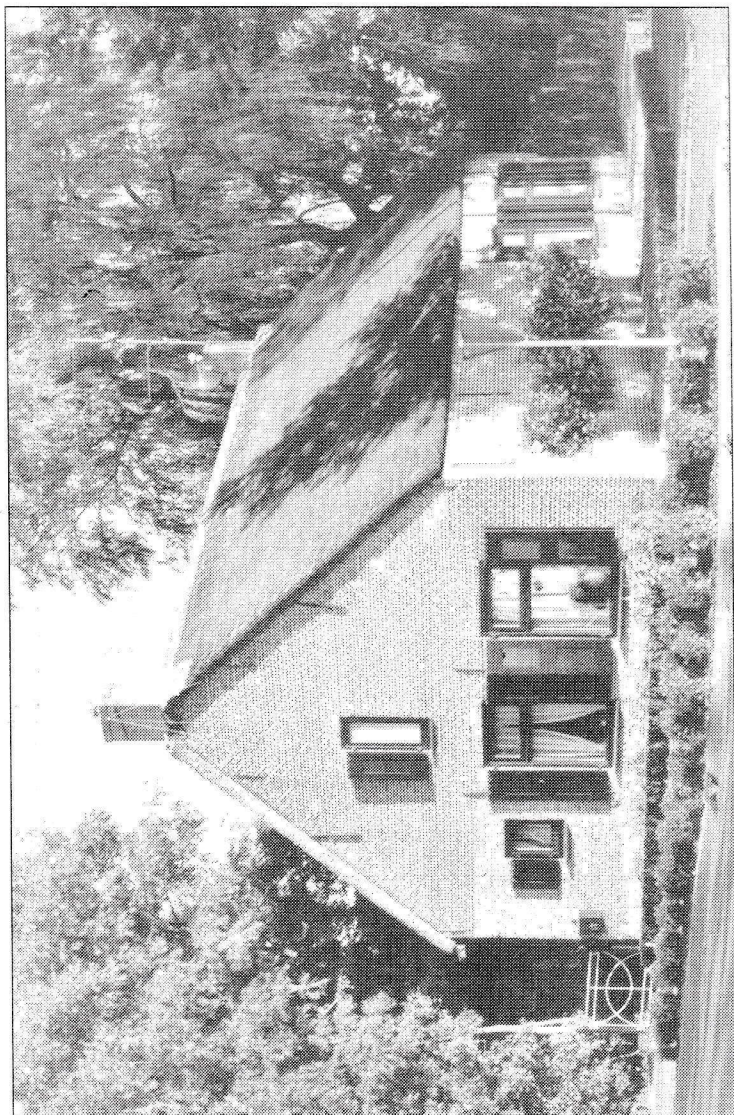
4

plattegrond-indeling is aanpast en alle vensters (kozijnen en ramen) zijn vernieuwd. De werkzaamheden van circa 1995 bleven voornamelijk beperkt tot herstel van constructieve gebreken.

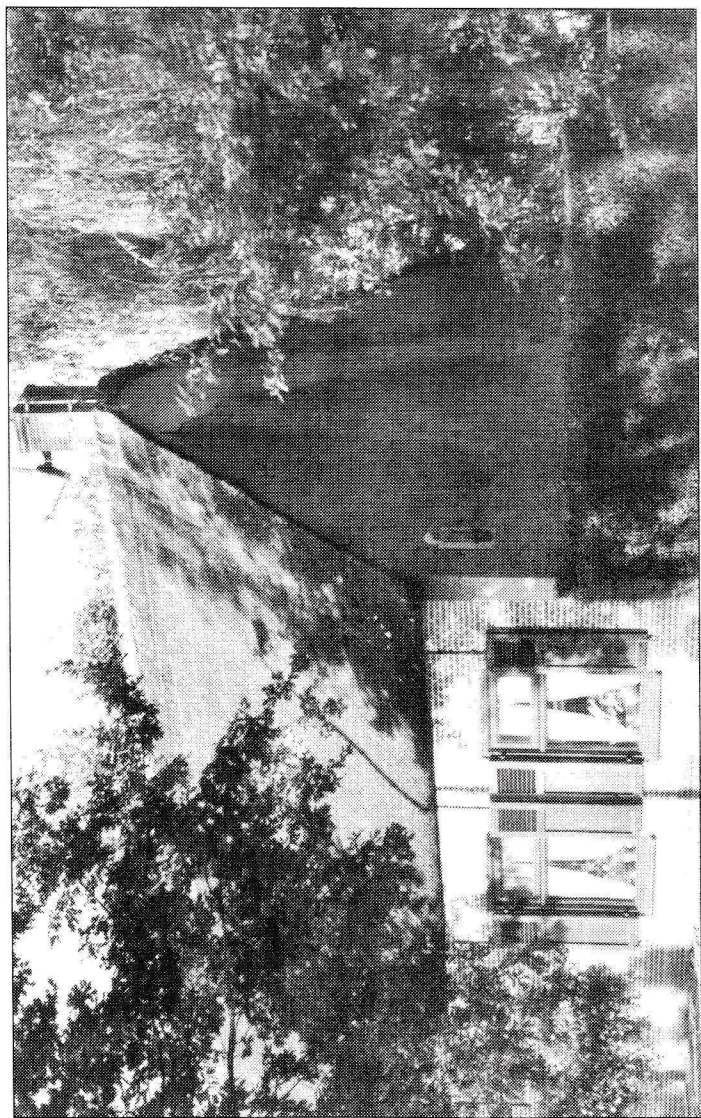
Beschrijving

bouwmassa: Het woongedeelte van deze boerderij vormt sedert de sloop van het stalgedeelte in 1948 een zelfstandig gebouw, dat uit één bouwlaag met zadeldak bestaat. De plattegrond is rechthoekig. Het dak is gedekt met riet, voorzien van gesmoorde nokpannen.

Voorgevel: De gevel aan de Moerstraatseweg (zuidgevel) is uitgevoerd als een topgevel, waarvan de punt wordt doorgezet als schoorsteen (zie afbeelding 3). De gevel is geheel uitgevoerd in baksteen, waarin drie verschillende fasen zijn te onderscheiden.⁴ De oudste gedeelten zijn uitgevoerd in miskleurige baksteen (variërend van geel, groen, oranje tot rozerood). Dit betreft niet alleen het linker deel van de begane grond (kelder/opkamer), maar ook de plint onder de beide ramen op de begane grond.⁵ Opmerkelijk is dat het rechterdeel van het metselwerk van kelder/opkamer een weinig eenduidig verband vertoont, hetgeen wijst op hergebruik van oudere steen (in aansluiting op het oude metselwerk?). De omvang van het oudere metselwerk doet vermoeden dat de voorganger niet veel kleiner was dan het huidige voorhuis. De rest van het metselwerk van de voorgevel behoort tot de vermoedelijk 18^e eeuwse hoofdopzet van het huidige gebouw. Alleen de rechterhoek is naderhand nog vernieuwd, in samenhang met de gehele oogstgevel. De onderste vlechting aan de rechterzijde (oostzijde) markeert de grens van het vernieuwde werk.

Afb.4 Overhoeks aanzicht van de voorgevel en de rechter zijgevel. De rechterzijde is in de late 19e eeuw of vroege 20ste eeuw vernieuwd.

Afb.5 Overhoeks aanzicht van de rechter zijgevel en de achtergevel. De achtergevel was oorspronkelijk de brandgevel tussen woongedeelte en het stalgedeelte van de boerderij. Na sloop van de stal in 1948 is de gevel voorzien van pleisterwerk.

Te oordelen naar de hoekverbanden in het metselwerk hebben alle vensteropeningen hun oorspronkelijke omvang. Kozijnen, ramen en luiken zijn echter omstreeks 1990 vernieuwd. De twee grote vensters op de begane grond bezaten volgens een foto uit het begin van de 20^e eeuw zesruitsschuiframen. De onderdorpels van de kozijnen waren uitgevoerd in hardsteen. Voor zover valt te beoordelen aan de hand van deze foto is een datering in het begin van de 19^e eeuw waarschijnlijk. Het venster in de top was uitgevoerd als een kloostervenster met een luikopening aan de onderzijde en een (19^e eeuws) vierruitsraam aan de bovenzijde. Dit venster dateerde vermoedelijk nog uit de bouwtijd van de gevel, namelijk de 18^e eeuw.

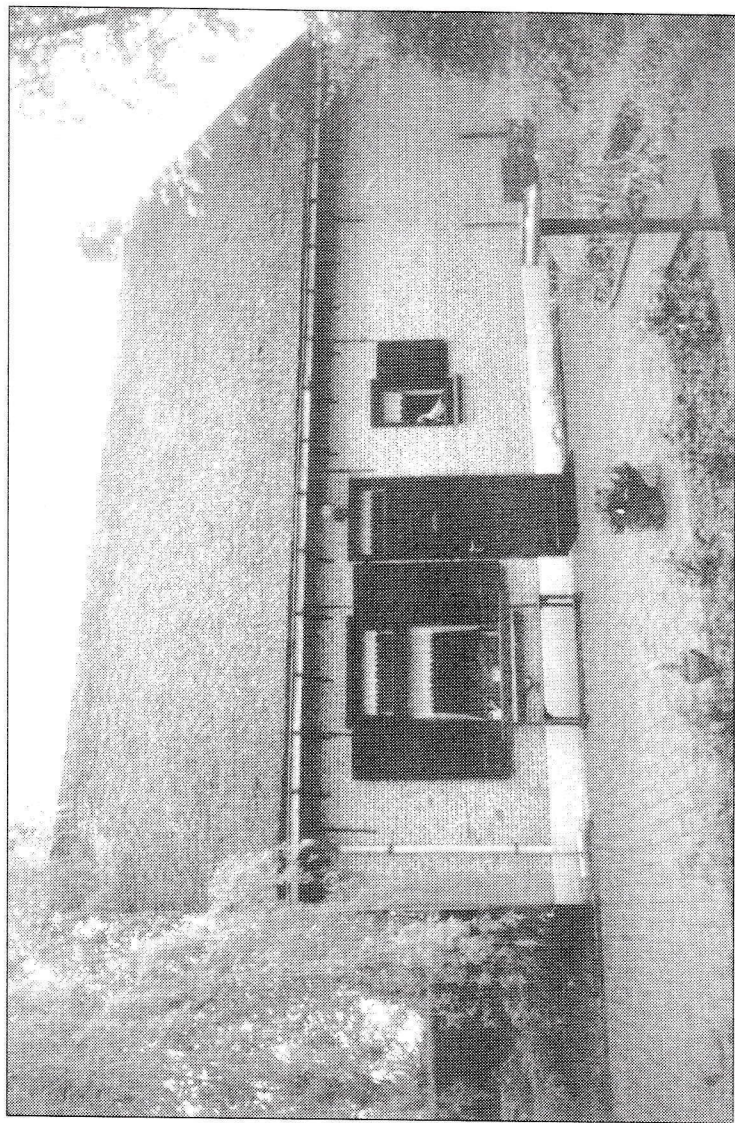
De strijk balk van de zoldervloer, de wurmtplaten en de nokbalk zijn met de gevel verankerd.

Rechter zijgevel (oostgevel): De langsgevel is vermoedelijk in de late 19^e eeuw of vroege 20^e eeuw vernieuwd, echter met behoud van de bestaande muurplaat. Deze veronderstelling wordt ondersteund door de bovenbeëindiging van het metselwerk door middel van gedeeltelijk verlopende rollagen (zie afbeeldingen 4 en 5).

Aan de achterzijde bevinden zich twee vensters, die tot de originele opzet van de huidige gevel behoren. Kozijnen en ramen zijn omstreeks 1990 vernieuwd. De luiken hebben een traditioneel model, dat wijst op een datering in de late 19^e eeuw of vroege 20^e eeuw.

De verankering onder de goot wijst erop dat de zoldervloer uit een enkelvoudige balklaag bestaat.⁶

Achtergevel: Deze gepleisterde kopgevel was eertijds de brandgevel tussen woongedeelte en stalgedeelte. Het stalgedeelte is na een

Afb.6 Linker zijgevel, 18e eeuw. Alleen het grote venster aan de linkerzijde en het keldervenster hebben hun oorspronkelijke omvang. De deur is vergroot, het venster rechts daarvan is nieuw aangebracht omstreeks 1990.

Afb.7 Voordeur in de linker zijgevel. De deur is verhoogd, zoals valt te zien aan het metselwerk in de negge. Onder het bovenraam aan de rechterzijde is sprake van een hoekverband, daarboven van verhakte steen. Aan de linkerzijde is een verhakt hoekverband te zien, zodat de linker negge van de oorspronkelijke deur valt te reconstrueren.

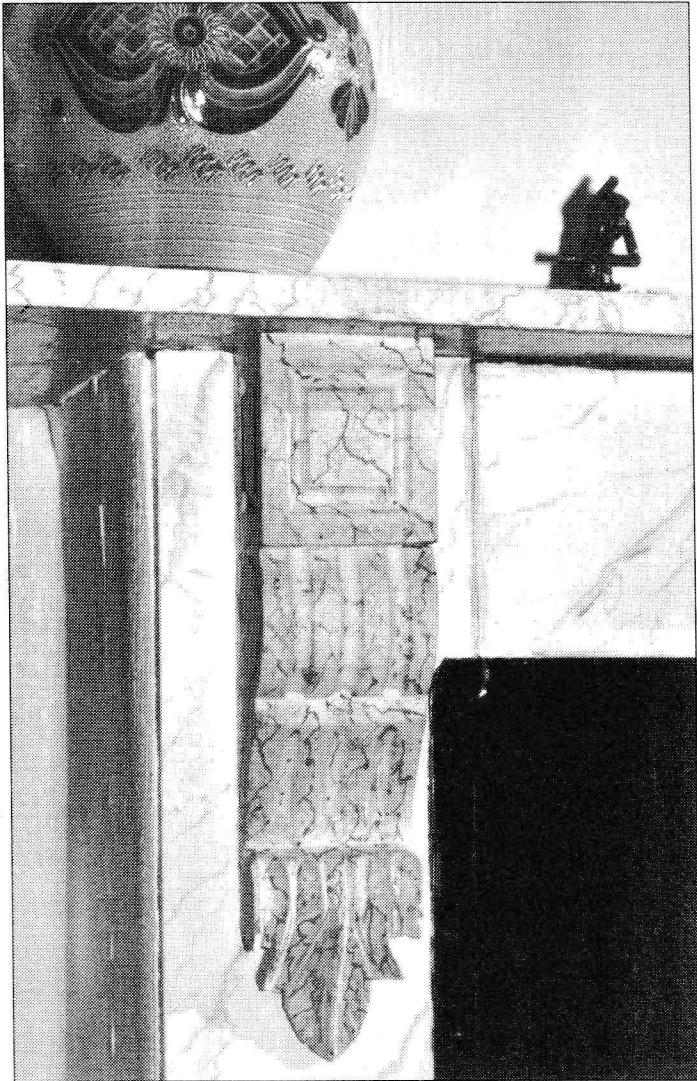
instorting in 1948 gesloopt. Vanwege de toepassing van een gepleisterde afwerking valt aan te nemen dat de gevel nog oorspronkelijk (18^e eeuw) is. Het bovenste deel en de schoorsteen zijn naderhand vernieuwd (zie afbeelding 5)

Linker zijgevel (westgevel): Deze langsgevel is tot stand gekomen in de 18^e eeuwse bouwphase van de boerderij (zie afbeelding 6). Het grote venster bevindt zich op de oorspronkelijke plaats; kozijn en raam zijn echter omstreeks 1900 vernieuwd. De luiken dateren vermoedelijk uit het midden van de 19^e eeuw. De deur bevindt zich op de oorspronkelijke plaats, maar is naar boven toe vergroot met een bovenlicht en aan de linkerzijde met circa 5 centimeter verbreed (zie afbeelding 7). Deze wijzigingen vallen vast te stellen in het metselwerk. Het onderste deel van de rechter negge heeft oorspronkelijk hoekverband, het bovenste deel is verhakt. De linker negge van de huidige deur is geheel verhakt, waarbij het onderste deel restanten vertoont van het hoekverband van de negge van de oorspronkelijke deur. Het huidige kozijn en de deur zijn van recente datum.

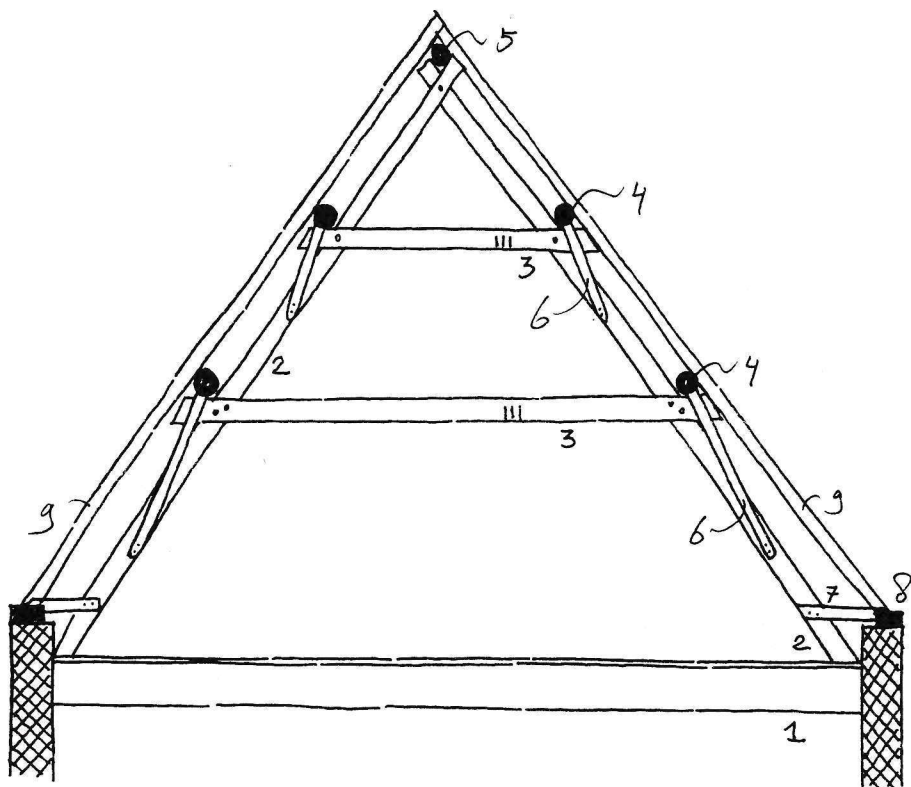
Het kleine venster rechts naast de deur is omstreeks 1900 nieuw aangebracht, waarvoor het bestaande metselwerk is verzaagd. Het keldervenster is weliswaar geheel vernieuwd, maar de plaats en grootte zijn origineel.

De verankering onder de goot wijst erop dat de zoldervloer uit een enkelvoudige balklaag bestaat. De twee ankers aan weerszijden van het keldervenstertje behoren bij de verdwenen opkamer.

Begane grond: De plattegrond van de begane grond is aanzienlijk gewijzigd door de sloop van de kelder/opkamer omstreeks 1900. Naar

Afb.8 Console onder de mantelplaat van de schouw in de woonkamer, vermoedelijk uit het midden van de 19e eeuw. De marmerschildering is bij de verbouwing van circa 1995 aangebracht.

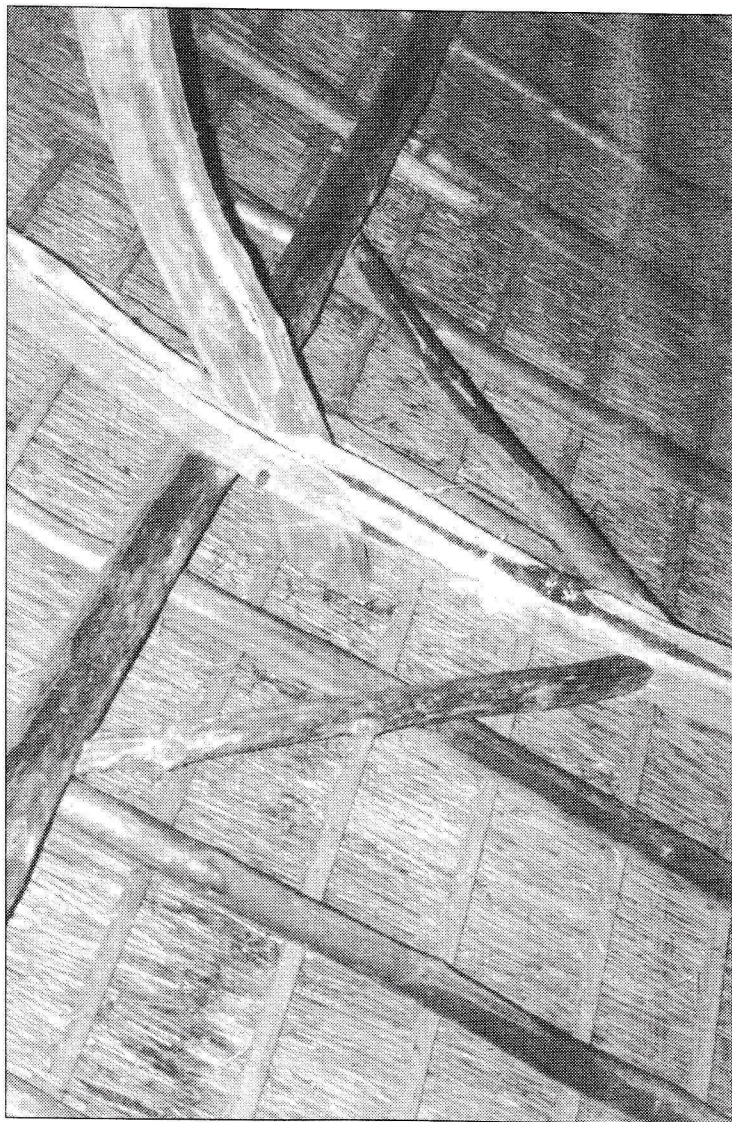

Afb. 9 Schets van spant III, 18e-eeuws.

Legenda: 1.balk boven begane grond, 2.spantbeen, 3.koppelbalk, 4. wurmt of fliering, 5.nokbalk, 6. windschoren, 7. blokkeel, 8. muurplaat en 9 spoor.

Afb.10 Bovenste gedeelte van het achterste spant (III). De aansluitingen tussen de spanten en koppelbalken zijn uitgevoerd als halfhoutsverbindingen, geborgd door toognagels.

Afb. 11

Detail van het achterste spant (III), ter hoogte van de aansluiting van de bovenste koppelbalk en spantbeen. De spantbenen en de koppelbalken zijn uitgevoerd in gekantrecht hout, de wuurten, nokbalk en de sporen in rondhout.

Afb. 12 Gehakt telmerk (III) op de onderste koppelbalk van spant III.

verluidt had de kelder een stenen gewelf, aan de bovenzijde voorzien van aanrazeringen.⁸

De woonkamer heeft waarschijnlijk nog zijn 18^e of midden 19^e eeuwse omvang, zoals kan worden opgemaakt uit de plaats van de schouw midden tegen de kopwand. Zekerheid hierover valt pas te verkrijgen bij een bouwhistorisch onderzoek, waarbij de verlaagde plafonds en de voorzetwanden verwijderd worden. Dat is pas aan de orde bij een eventuele verbouwing. De schouw in de woonkamer heeft een houten schoorsteenmantel, die uit de 19^e eeuw dateert (zie afbeelding 8).

Zolder: De draagconstructie van het zadeldak bestaat uit drie spanten, die gezien de opzet, het materiaalgebruik en de toegepaste telmerken hoogstwaarschijnlijk uit de 18^e eeuw dateren (zie afbeelding 9,10 en 11). De spantbenen en de horizontale koppelbalken zijn uitgevoerd in gekantrecht grenenhout (?), de flieringplaten, de windschoren, de nokbalk en de sporen uit rond dennenhout (?). De halfhoutsverbindingen in de spanten zijn gezekeerd door middel van houten toognagels. Voor de overige verbindingen zijn gesmede nagels gebruikt. De spanten hebben gehakte telmerken, gerekend vanaf de voorgevel: **I,II en III** (zie afbeelding 12)

Heerle, oktober 1999

Martien Kerstens en Jo Kerstens - de Kok

1. De oude naam van de Moerstraatseweg is Vonderstraat
2. W.A.van der Ham, "Tussen Beek en Heide: Heerle in de Middeleeuwen", in: van *Harella tot Heerle, geschiedenis van een West-Brabantsdorp*" (pag.12 en 13).
3. Gemeentearchief Roosendaal, Archief van het dorpsbestuur Wouw, inv.nr 1092: J.B.Adan, kaart van de XIVden Hoeck deel genaamt Altena", 1783-84

-
4. Omdat al het voegwerk breed is uitgefreesd en (op eenvormige wijze) is vernieuwd, is de beoordeling van het metselwerk zeer moeilijk. Door reiniging is het oorspronkelijke oppervlak van de baksteen sterk verweerd, zodat eventuele oude kleurafwijkingen (in verband met het ongelijkmatige karakter van de steen) niet valt aan te tonen.
 5. Het voegwerk van de plint is recent hersteld, zodat eventueel hergebruik van de steen onder de vensters alleen nog aan de binnenzijde van de gevel valt de constateren.
 6. De onderlinge tussenafstand tussen de ankers bedraagt ongeveer 2 meter. De tussenafstand van de balken bedraagt dan ca 1 meter, waarbij elke tweede balk verankerd is met de gevel.
 7. Een neg of negge is een gemetselde zijkant van een venster.
 8. Een aanrazing is een gemetseld contragewicht boven op de aansluiting van een gewelf op de muur.

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.

VAN HET MARQUISAAAT VAN

Kerkhof sliken

Wildernisse en